

צרכי שבת נעשים ביום טוב ביסוד ההיתר דבר תורה וביסוד הגדרת 'קדושה אחת'

פירוש הראשונים בשיטת הגמרא מדוע מלאכת שבת נעשית ביו"ט

א) אמרו בגמרא (פסחים מ"ו ע"ב) דלשיטת רבה ההיתר להתקין מאכלו במלאכה מיו"ט לשבת הוא משום 'הואיל ומיקלעי אורחים' דיתכן שמלאכה זו תשמש אותו לצורך יו"ט עצמו. ואילו רב חסדא סבר שההיתר דבר תורה הוא משום 'שצרכי שבת נעשין ביו"ט'. והיתר זה המתיר להכין מקודש לקודש מתיר שני פרטים. א. איסור מלאכה מיו"ט ליום אחר. שהוא הדין של העושה לצורך חול לוקה, שזה איסור מלאכה ביו"ט. ב. איסור הכנה. שדין הוא שחול מכין לקודש ולא קודש מכין לקודש, וגם איסור הכנה זה מותר בהלכה שצרכי שבת נעשים ביו"ט.

נמצאנו בהלכה זו מפוזרים על פני שלש סוגיות. א. סוגיית 'הואיל'. ב. סוגיית 'הכנה דרבה'. ג. סוגיית צרכי שבת נעשים ביו"ט. ובסוגיית 'הואיל' עמדנו בסימן -. ובסוגיית 'הכנה' עמדנו בסימן -. ועתה נעמוד בכלל שצרכי שבת נעשים ביו"ט.

בטעם היתר רב חסדא לעשות צרכי שבת ביו"ט נחלקו הראשונים. רש"י (ד"ה מדאורייתא) פירש שהוא משום דשבת ויו"ט חדא קדושה היא דתרווייהו שבת איקרו, וכי היכי דמותר לבשל לבו ביום מותר לבשל למחר.¹

ואילו תוס' (מ"ד ע"א ד"ה ואי) הביאו דברי ר"י דצרכי שבת נעשים ביו"ט - לאו משום דקדושה אחת היא, אלא הואיל והיא מצות שבת, ואם לא יעשנה ביו"ט שוב לא יעשנה, חשיב כמו או"נ דיו"ט. [ולעיקר קושיית תוס' על רש"י. עיין מה שתירץ בתוס' רא"ש].

והנה עיין ברמב"ן (מלחמות ה'), וברבינו דוד דלמדו ברש"י כי ר"ח תנאי היא ומה"ט פירשו שלדבריו רב חסדא נדחה מההלכה, דמסקנת הסוגיא בעירובין (ל"ו) דשבת ויו"ט הם שתי קדושות, וא"כ ע"כ לשיטת רש"י הלכה כרבה שההיתר מדין הואיל ולא מדין הכלל שצרכי שבת נעשים ביו"ט.

אך עפ"ז יש לעיין בשיטת רש"י דכיון שהלכה זו דשבת ויו"ט הם קדושה אחת פלוגתא דתנאי היא בעירובין (ל"ח ע"א), מדוע העמיד רש"י את רב חסדא באופן הדומה לצד אחד במחלוקת תנאים כמ"ד 'קדושה אחת' ולא פירש כסברת תוס' שהיא עולה יפה אליבא דכו"ע. (ומה דרמי רב חסדא מדרב אדרב בעירובין ל"ח ע"ב בהאי עניינא. אינו נראה שייך לכאן).

לכך יהיה יותר פשוט אם ננקוט בשיטתו כפי הנראה מדברי תוס' שהם לא ראו את שיטת רש"י כדבר התלוי בפלוגתא

¹ והיינו 'למחר' דוקא, שכל המושג 'קדושה אחת' בא לאחד את הימים העומדים בשביתה רצופה שנראה אותם כיחידת זמן אחד כמו יום אחד, אבל מיו"ט לשבת רחוקה לא שייך להתיר על פי סברא זו.

ומה שבקשו בגמרא (פסחים מ"ז ע"א) לעשות לחם הפנים ביו"ט לצורך שבת והוא אינו נאכל אלא לשבת הבאה (ומחלק זה לא הקשו תוס' על רש"י שם). שם בקשו להתיר משום צורך סידור הלחם דשבת, שמצות השבת הקרובה היא לסדר לחם חדש על השולחן, וסידור זה הוא הצורך שהיה מתיר מדין צרכי שבת נעשים ביו"ט. וכן נראה בעליל מדבר רש"י שם ד"ה שבות קרובה. עיין ותמצא ברור.

הרב אליעזר הכהן בן פורת

בעירובין, שלא הזכירו פלוגתא זו כלל, דמכך נראה שבחלק זה לא היה קשה להם, ופירש"י ברב חסדא עולה לכולהו תנאי דעירובין, וגם מאן דסבר שם שתי קדושות הם יודה כאן להתיר כרב חסדא משום קדושה אחת, ורק מטעמא אחרינא פליגי על רש"י.

אלא שבזה יש להבין מה המכוון החדש כאן של מידת 'קדושה אחת' המתירה להכין צרכי שבת ביו"ט אליבא דכו"ע - אפילו למאן דסבר בעלמא יו"ט ושבת שתי קדושות הם. ולהבין בהלכה שומא עלינו להקדים עיון בעיקר המושג של 'קדושה אחת' לעומת שתי קדושות.

ימים נפרדים וקדושה אחת

ב) המעיין מעט בעיקר המושג הנקרא 'קדושה אחת' ימצא את הדבר נעלם הרבה, וכי מה שייך לומר 'קדושה אחת' על קדושת שבת וקדושת יום טוב, והרי הם קדושות חלוקות מכל צד. הן ביסודם שקדושת שבת קביעא וקיימא וקדושת יו"ט היא קדושת ישראל המקדשים את הזמנים. והן בעונשם ששבת סקילה וחטאת, ויו"ט אינו אלא לאו ומלקות. והן בהנהגותיהם ששבת אסורה בכל מלאכה ויום טוב מותר בכל מלאכת אוכל נפש. וכיצד נבין את הביטוי 'קדושה אחת'.

ויותר נפליא בשיטת הרמב"ם (פ"ח מעירובין ה"ח - י'), דכלפי יו"ט ושבת פסק שהם שתי קדושות ואינם כיום אחד עד שנאמר מליל ראשון קנה העירוב לשני ימים. ואילו לענין יום הכיפורים ושבת פסק כי יום הכפורים שחל להיות ערב שבת או לאחר שבת - בזמן שמקדשין על פי הראיה, הם כיום אחד וקדושה אחת.

והוא פלא מדוע אחדות הקדושה תלויה באחדות דיני הנהגת גברא על מניעת מלאכה, שאם בשניהם הוא מופרש מאותם מלאכות, הכל קדושה אחת (משא"כ ביו"ט ושבת שהוא אסור בשבת במלאכת או"נ). והרי שבת ויו"ט כחובבים שונים הם שזה זדונו סקילה וזה זדונו כרת, ומידות שונות הם, וכיצד נגדיר זאת 'שביתה אחת' על אף שיו"ט ושבת אינם שביתה אחת.

ונראה שאפילו אם היה שבת ושבת בזה אחר זה גם היה צריך להבין מה היא 'קדושה אחת', שהרי כל יום ויום גורם קדושה לעצמו ומוליד קדושה לעצמו, ומה שייך למימר קדושה אחת של שני ימים הגורמים קדושה לעצמם כל אחד מסיבת זמן עצמו, וכל יום ויום 'יומו' גורם לכל הלכותיו שיבאו, וסיבת כל הלכותיו זה מחמת עיצומו של יום זה, ומה שייך לאחד ימים נפרדים הבאים מציווי נפרד שיהיו יחידת זמן אחת המוגדרת 'קדושה אחת'. והוא נשגב לכל מעיין.

עוד הוסיפו להפליא בה הפלא ופלא בדברי הגר"א (תק"ג א') דלשיטת הרמב"ם (פ"ח מעירובין ה"ו) ששני ימים טובים של ר"ה קדושה אחת הם, ובצירוף מש"כ המ"מ על סברתו (שם ה"ח) במחלוקתו עם הראב"ד יעלה שמותר אדם לבשל ביום ראשון של ר"ה ליום שני של ר"ה, דכאשר אמרו בהם 'קדושה אחת' גם לקולא, המכוון הוא גם לחלק של בישול מיום לחבירו, ולא רק לחלק של העירוב האחד לשניהם (ובא לאפוקי בזה מסברת המג"א שם בסק"א).

נמצא עפ"ז אדם עושה מלאכה מקודש דאורייתא לחול דאורייתא - שהוא קודש דרבנן, מחמת הסברא שהם קדושה אחת, דאחדות קדושת הימים בשביתה גברא אחת מתירה מלאכה כעושה מלאכה מתחילת יום לסוף יום על אף שאין ביום השני

הרב אליעזר הכהן בן פורת

אלא מצות שביתה דרבנן. והיא שיטה נעלמה.²

מה בין העושה מלאכה בליל יו"ט לצורך יום, ובין העושה סמוך לשקיעת החמה לצורך צאת הכוכבים

(ג) ולהבין בדברים נחזור לעורר ולערער על הראשונות. למדנו (בסימן -) בדברי הראשונים דיסוד המשפט במלאכות יו"ט לדעת רוב הראשונים זה החילוק המפורש בהרחבה ברמב"ן בין 'מלאכת עבודה' ובין 'מלאכת הנאה', שכל פעולה המוגדרת 'מלאכת עבודה' נאסרה ביו"ט, וכל פעולה המוגדרת 'מלאכת הנאה' מותרת ביו"ט. וכל נידון הראשונים בפרטים השונים זה רק מה התנאים והמאורעות המביאים לשינויי 'שם' המעשה לטלטל את שמו בין 'עבודה' ובין 'הנאה'.

ועל פי זה נראה מידת הדין לנצר את האיסור לעשות מלאכה לצורך חול (גם לרצה - לולי 'הואיל') להיינו טעמא משום שכל העושה היום את כורך המחר זה עצמו נחשב 'עבודה', שכללואג היום את דאגת המחר אין זה נתפס כהעמדת 'הנאה גזר' בטהרה, אלא הדעת רואה בכל דאגת העתיד נחשבת 'טורח עבודה'.

וכאן מקום לבע"ד להקשות שהרי העושה מלאכה בזמן התקדש חג לצורך אכילת עלות המנחה בערבו של יום, פשוט הוא להיתר, שזו היא 'מלאכת הנאה' הנעשית לכתחילה לצורך היום. ומעתה הגע עצמך אם דאגת אכילה שתבא בעוד עשרים שעות היא נקראת 'הנאה' ולא 'עבודה', ש"מ ששיעור תיקוני אכילה לזמן כזה נקרא דאגת 'הנאה' ולא דאגת 'עבודה', ומדוע העושה מלאכה בערבו של יום סמוך לשקיעת החמה לצורך אכילתו מיד אחר צאת הכוכבים צריך ללקות כיון שהוא עושה 'עבודה', והרי דואג הוא את דאגת אכילתו הסמוכה, וכל תיקוני אכילה לזמן קרוב הם 'מלאכת הנאה' ולא 'מלאכת עבודה', ומדוע מסגרת 'הנאה' לעומת מסגרת 'עבודה' מוכרעת על פי תחומי גבולות 'קדושת היום'.

הגדרת יחידת 'זמן' לעומת 'דיוקן לזמן'

אך לקושטא התשובה פשוטה, דתחילה מוטל עלינו להגדיר מה היא המסגרת הנקראת 'יחידה' של זמן, וכלפי זה הדעת מחליטה שכל הכנה לזמן שבתוך המסגרת זה תיקוני 'הנאה' וכל הכנה לזמן שחוץ למסגרת זה תיקוני 'עבודה', שהדעת המכריעה מה נתפס כעבודה לעומת הנאה אינה מודדת 'מרחק' של זמן, אלא היא מכריעה זאת על פי 'חריגה' ממסגרת זמן אחת למסגרת זמן אחר, שכל תיקון המתקן ממסגרת זו למסגרת זו נתפס 'כמלאכת עבודה' ואילו כל תיקון המתקן לצורך מסגרת עצמו של זמן נתפס כמלאכת הנאה.

דוגמא לדבר נרגיש מתחומי זמני הקודש לענין 'לינה' ולענין 'נותר', דכבר האריכו המפרשים בכמה וכמה סוגיות שהמידה היא שכל דבר שעבר את תחום הזמן שהדין קוצב לו זו היא 'זקנותו' שבזה הוא שייך לזמן 'שהיה' ולא לזמן 'ההווה', ומפסיד זה של חליפת הזמן הוא הנקרא לינה בכל מקום, וזה בין בלן ממש לינת 'לילה', ובין בדם הנפסל בלינה בשקיעת החמה עוד קודם לינת לילה כלל³ - שגם הוא אע"פ שעדיין לא לן מ"מ פסולו נקרא 'לינה', שזה תואר כולל לכל מה ששייך לזמן הקודם, וכיון שסוף זמן הדם זה שקיעת החמה, משקיעת החמה והילך הוא דם זמן האתמול, וזה עצמותו של הפסול. ולאידך גיסא לכך לינת הבשר בשלמים היא אחר שני ימים ולילה אחד, דכיון שזה תחום זמנו, ולינה היא דבר השייך

² וכבר השתדלו בה המפרשים, עיין בפירוש הנצי"ב לשאלות (ט, עמ' נ"ו), ובמש"כ במרומי שדה לביצה ד' ע"ב. ובביאור הלכה (תק"ג ד"ה ואפילו) כתב שזו רק מטעם 'הואיל', ואיה"נ במקום זמן שליכא הואיל לא ינהג היתר זה. אך זו לא סתימת הרמב"ם.

³ כמש"כ רש"י מנחות כ' ע"ב שפסול לינה הוא זה. ובאריכות הראשונים והאחרונים בזה, עי"ש במנחת אברהם, וכן מש"כ בזבחים ל"ח ע"ב.

הרב אליעזר הכהן בן פורת

לזמן הקודם, זה שזמנו לשני ימים ולילה נעשה שייך לזמן הקודם רק לאחר שני ימים ולילה.

ומשפט הדין העולה בזה הוא שבנין ההלכה בנוי על כך שגבול שם חוק לים, וכל תוך תחום הגבול זה זמנו, וכל שעבר זמנו תואר עניינו זה 'שייך לזמן הקודם', וזה עצמו של פסול, שהשייך לזמן הקודם הוא ישן, ואין זה מכבוד הקודש והמקדש לאכול היום את אכילת האתמול.

וכשם ששם אנו מחליטים מה היא החפצא האחת הנקראת 'זמן הקרבן' ועל פי זה אנו יודעים מתי זה 'חוץ לזמנו'. כך נבין במשפטי מלאכת הנאה, שתחילה אנו מחליטים מה היא המסגרת האחת הנקראת 'יום', ועל פי זה הדעת מכריעה מתי האדם עושה פעולה ליומו - והיא 'מלאכת הנאה' ומתי האדם עושה פעולה לצורך זמן אחר - ועצם התעסקותו בזמן אחד לצורך זמן אחר היא עצמה מידת 'עבודה', ולכך אע"פ שהעושה מתחילת היום לסופו נקרא עוסק במלאכת הנאה, העושה מסוף היום למוצאי היום נקרא עוסק במלאכת עבודה, שזה עושה 'לזמנו' וזה עושה 'לזמן אחר'.

'קדושה אחת' לעומת 'שתי קדושות'

ד) ואחר שאנו זוכים לקנין גדול זה נבין כי הוא הציר שעליו סובב סביב כל הנידון של קדושה אחת ושתי קדושות, שהמידה הנידונה היא מה הם הסיבות שעל פי הם נתחום ונגדיר את היחידה שנקראת 'זמן אחד' של היום כלפי יום טוב, האם עצם 'החפצא' של היום הנברא מששת ימי בראשית זה המכריע, א"ד ההבדלה שהבדילה תורה את 'הגברא' והנהגותיו בזמן זה באופן שונה משאר הזמנים היא הקובעת.

וגם כאשר נחליט כי המודד להכריע מה נקרא יחידת זמן זה 'הגברא' שהובדל באותו זמן מכל הזמנים, נראה בזה מקום רחב לחילוקים שונים. א. בין הבדלות שונות. ב. כלפי עניינים שונים.

והיינו שיש את ההבט של האחדות בעיקר חובת האדם להבדל ממלאכה. ויש את ההבט של אחדות השביתה שהוא חייב להבדל כמה ימים ממלאכות שוות. ויש את ההבט של אחדות העונש על חילול השביתה, שעונשו על חילול השביתה שווה בכל הימים. וכל דבר ודבר מוסיף או גורע ברושם אחדות הזמן.

ומאידך החלק השני הנזכר הוא ההסתכלות כלפי מה אנו צריכים את 'אחדות יחידת הזמן', שיש הבט אחד כלפי 'עירובי תחומין' שזה בא להגדיר את 'מקומו' של האדם בזמן האחד. ויש את אחדות הזמן כלפי דיני 'הכנה' - שהזמן מכין לעצמו ולא לאחרים. ויש את אחדות הזמן כלפי החלק שאנו עוסקים בו, שזה החלק של עשיית מלאכה לצורך הזמן - שהיא מוגדרת 'הנאה', לעומת עשיית מלאכה לצורך זמנים אחרים - שהיא מוגדרת 'עבודה'.

ומה"ט יש עדיפות לאחדות קדושת יום הכיפורים ושבט יותר מאשר יום טוב ושבט, אחר שהנהגת הגברא בהם יותר מאוחדת בתבניתה.

וברורה גם שיטת הרמב"ם כפשוטה שמותר לבשל מיום ראשון של ר"ה ליום שני - גם בלי הואיל, דכיון שתקנתם היא לראות בהם יחידת זמן אחד, ממילא כל פעולה בחלקו של יום היא 'מלאכת הנאה', דהמושג של 'מלאכת הנאה' לעומת 'מלאכת עבודה' נקבע על פי הנהגת גברא, ואין בזה נפק"מ האם הנהגתו מונהגת דבר תורה או מתקנת חז"ל, כל שמשפטו כשביתה אחת נמצא הוא ביחידת זמן אחת, וכל תיקוני אכילתו הם מלאכה הנאה, ולא אסרה זאת תורה.

הרב אליעזר הכהן בן פורת

סברת רש"י בעדיפות 'קדושה אחת' לענין חיתר מלאכה

ה) וכאשר באה לידינו אחיזת יסוד זה בשורש מידת התבנית של 'קדושה אחת', נבין בדברי רש"י אליבא דרב חסדא, דסבר ר"ח דבא כו"ע מודו שלענין תיקוני מלאכה מיו"ט לשבת מועילה הבחינה של 'קדושה אחת', ואע"פ שלענין אחדות יחידת הזמן לקביעת מקומו של אדם - שזה הנושא בעירובי תחומין, נחלקו האם יחידת הזמן לקביעת מקומו היא היחידה של 'יום' מששת ימי בראשית, או יחידת הזמן שבה הוא שוכת ברציפות בתחומי 'מקום' מסוים - דהיינו 'קדושה אחת' בהנהגת גברא.

כלפי ההלכה המכריעה מה היא יחידת הזמן לענין 'מלאכת הנאה' לעומת 'מלאכת עבודה', בזה סבר ר"ח דכולהו תנאי דעירובין מודים, שבדבר זה הדבר יותר קרוב להכרע לדונו כחפצא אחת של זמן על פי שביתת גברא, שכל היחידה המאוחדת בהנהגת גברא לשביתה אחת היא כחפצא אחת, וממילא כל תיקוני מלאכת הנאה שבתוכה הרי הם כעושה מתחילת יום לסופו, שהיא מלאכת 'הנאה' ולא מלאכת 'עבודה'.

שיטת הראשונים שרב חסדא רק למ"ד עירוב אחד לשתיים אמרה

ו) ומה שלעומת סתימת רש"י ראינו בשיטת הראשונים (הרמב"ן ורבינו דוד) שכן תלו את השיטה במחלוקת הכללית בדיון תחומין אם שבת ויו"ט הם קדושה אחת או שתי קדושות.

ביאור שיטתם היא שאין לחלק בין אחדות השביתה לענין קביעות המקום ובין אחדות השביתה לענין 'מלאכת הנאה', שאם קביעות המקום נקבעת כקובע מקום ביום ראשון וחוזר וקובע ביום שני - על אף רציפות שביתה המקום, ה"ה לענין אחדות יחידת עיקר זמן השביתה יש לנו לראותו כשוכת וחוזר ושובת, וממילא מלאכה מיום ליום היא מלאכה מזמן אחד לזמן אחר, ומלאכת 'עבודה' היא ואין לה היתר דבר תורה אלא למ"ד קדושה אחת היא גם לענין קביעות המקום.